

Ett "allmänmänskligt" system?

Tankar kring boken "Non-western educational traditions" av Timothy Reagan

Om skolans utbredning bidrar till att befästa dess position och göra den självklar och oåtkomlig finns också en annan faktor som jag anser fungerar på ett likartat sätt. Jag syftar på att undervisning tycks vara en naturlig del av varje samhälle. Alla kulturer har liknande funktionssätt vilket leder till tanken att något annat är svårt att uppfinna för människan som social varelse.

Skolan blir till en av de allmänmänskliga institutionerna, vilket gör den jämförbar med andra såsom rättsväsende, armé, släkt etc. I varje samhälle föds den spontant, är en naturlig del av samhällslivet, den uppstår i ett sammanhang där människans sociala natur bestämmer agendan. Den väljer samma undervisningsämnen och uppvisar samma pedagogiska metoder. Den har också samma brister överallt. De likartade sociala relationerna och likheten mellan människor, kanske kan man till och tala om biologiska faktorer, gör att ett skolsystem är självklart och något vars brister därför blir svåra att åtgärda.

En uppsjö olika akademiska discipliner har som uppgift att studera olika kulturers samhällen. Något samlat studium av samhällsstudier för alla kulturer generellt finns det få exempel på. Rör det sig om "primitiva" samhällen hamnar man på etnografins område.

I boken "Non-western educational traditions" presenterar en person som intresserat sig för ursprungsbefolkningars och utomeuropeiska samhällen, Timothy Reagan, ett antal ej västerländska kulturer och deras undervisningssystem. Han har som mål att försöka bredda perspektiven på utbildning som normalt i väst brukar handla om just den västerländska traditionen. Andra kulturer har, som han säger, länge ansetts vara i det närmaste irrelevanta och något som inte berör skolhistoriker eller pedagoger. Men, anser han, dessa undervisningssystem kan ha mycket att lära oss i västerlandet. Skolväsendet i väst utsätts för mycket kritik och antagandet att den på alla punkter skulle vara den bästa ifrågasätts. Detta är ett uttryck för etnocentrism, menar han, och medför en artificiell uppdelning i två delar; västerlandet och övriga världen. Det bygger på en serie misstolkningar och missförstånd om andra kulturer som skadar förståelsen av dessa främmande kulturer och kanske av vår egen kulturs skola och undervisning.

Han behandlar i boken flera icke-västerländska system: det afrikanska, maya-indianernas kultur, aztekernas, det nordamerikanska, det kinesiska, det hinduistiska, det buddhistiska, det romska, och det islamska utbildningssystemet.

I några av dessa fall är informationen och analysen så knapphändig att den inte låter sig kommenteras eller sammanfattas, t.ex. är beskrivningarna av maya-indianernas utbildning och den romska så kortfattade att de ryms på några sidor i hans bok. I övrigt ges mer utförliga redogörelser och även om de är koncentrerade och sammanfattande ger de en värdefull inblick i undervisningssystemen. En utförlig referenslista ger tips om vidare läsning för den intresserade.

I ett kapitel i slutet av boken gör han en kort sammanställning av fundamentala olikheter mellan västerländska och icke-västerländska utbildningssystem. Han urskiljer sju återkommande teman som är gemensamma för de icke-västerländska kulturerna.

Han nämner att språket i alla dessa kulturer tycks vara av största vikt i undervisningen. Att välja sina ord väl, att uttrycka sig med aktning, att kunna resonera och argumentera är kvaliteter som sätts högt inom alla kulturer.

Han nämner också att målet för undervisningen vanligen är av moralisk art. De unga ska fostras till att bli bra människor. Hur dessa ska se ut varierar från kultur till kultur men värderingar och andliga värden tillmäts stor betydelse liksom danandet av vissa karaktärsegenskaper som till exempel ärlighet eller måttfullhet.

En tredje gemensam nämnare han identifierat är att familjen spelar en betydelsefull roll i uppfostran av barnen.

Även den sociala gemenskapen med den omgivande miljön spelar in. Alla samhällets medlemmar deltar i uppfostran. Vuxna och äldre barn bidrar. Det betyder att det inte alltid finns några speciella *lärare* i många kulturer. Ingen är utbildad lärare och det existerar inget läraryrke. Ingen är således mer lämpad att uppfostra än någon annan.

Utbildning innebär oftast i de traditionella (icke-västerländska, "non-western") samhällena att barnen lär sig fungera i samhällena ekonomiskt. De lär sig att överleva, de må förberedas på vilket yrke som helst men de utbildas till att klara sig i de samhällen de kommer att leva.

Ett annat kännetecken hos de icke-västerländska systemen, menar Reagan, är att det går en skarp gräns mellan formell utbildning och uppfostran. Den västerländska skolan har varit en plats där den formella bildningen och uppfostran blandats ihop. I de traditionella samhällena har åtskillnaden mellan dessa två verksamheter varit mer markant. Formell uppfostran har varit något helt annat än traditionell uppfostran.

Han ser också att det finns en betoning på vad man kan kalla medborgerlig uppfostran. Barnen ska lära sig ta ansvar i det samhällssystem de lever i, de ska fungera normalt i samhället, anpassa sig till sociala normer, ta hänsyn till andra etc.

Genom att studera dessa system, menar författaren, kan vi få ett verktyg att betrakta vårt eget, finna metoder för analys för att förstå den västerländska skolan bättre. Dessutom medför ökade kunskaper om andra kulturer att skrankor och barriärer mellan väst och andra kulturer kan rivas och en bättre förståelse kan uppstå, både av andra, "den andre", och oss själva.

Kanske har han rätt i dessa förhoppningar. Att se skillnader kan dock också vara ett uttryck för den dikotomi som han själv kritiserar. Att dela upp skolsystemen i ett västligt som står i motsats till någon sorts kategori kallad "icke-västliga" kulturer kan vara en felaktig grundinställning. De icke-västliga kulturerna är nog så många (han nämner några han inte tagit upp som aboriginerna, maorierna etc.) och så mångfacetterade att de kan indelas i flera grupper. Dessutom tycks skillnaden mellan kulturer med skriftspråk och de med muntlig tradition vara särskiljande, imperier kan kontrasteras mot folkslag med ett fåtal medlemmar etc.

I stort är Reagans bok en inläga till de traditionella kulturernas försvar. Det ger den lite slagsida och vissa slutsatser blir tendentiösa. Ändå är Reagans genomgång intressant och ger en översikt många kulturer och undervisningssystem.

Något som dock är slående är, i motsats till Reagans analys, hur *lika* världens skolsystem ter sig vid jämförelse mellan de olika avsnitten i hans bok. Uppfostran och utbildning svarar mot samma behov, t.ex. vidarebefordran av kulturen till kommande generationer och institutioner skapas som liknar varandra. Sociala strukturer uppstår som går igen överallt, psykologiska mekanismer kan skönjas som är likartade etc.

Jag ska här ta upp några av dessa *likheter* som kan påvisas mellan de skolsystem han tagit upp och de västerländska som vi känner till.

Ett drag som är gemensamt är hur sammanvävd utbildning ofta är med den religion som folket ifråga bekänner sig till. Utbildning och uppfostran sker i samklang med religiösa föreställningar om moral och gott handlande. Det är också grunden till ett utvecklande av regelrätta studier i de samhällen där sådana finns i utvecklad form.

De religiösa institutionerna verkar i de flesta kulturer ha varit betydelsefulla för vetande och kunskapsutveckling. Prästerskapet var de lärda och det var de som skötte handhavandet av tradition och lärdom, vetenskap etc.

I väst var det givetvis också så. Kyrkans roll kan inte underskattas i den västerländska utbildningshistorien. Allt från romarrikets dagar tog kyrkan vid för att bevara den lärdom som fanns från antiken. I kloster, katedralskolor, universitet var det den som ansvarade för utbildning. Humanismen var till stor del ledd av kyrkliga ledare, reformationens utbildare, Luther och Melancton speciellt ville betona religionen i undervisningen vilket gav upphov till en ren indoktrinering, en indoktrinering som skulle ske i ett allmänt skolväsende för alla barn. Katolicismen införde ett liknande undervisningsväsen baserad på den katolska läran. Luthers katekes förblev i Sverige den mest använda läroboken ända in på 1900-talet. Fram till 1967 var det ecklesiastikministern som skötte skolfrågorna i Sverige, etc.

I många andra kulturer verkar det ha varit likadant. Islam, hinduism, Aztekerna, buddhism i Kina, överallt har lärdom utövats inom ramen för den religiösa tron.

I Islam skapades skolor som lärde ut den tro som var förhärskande. Quttab, koranskolor, var vanliga från och med 700-talet och för dem som fortsatte sina studier fanns moskéskolor, moskécirklar, bokaffärer etc. de vanligaste institutionerna för högre studier var de s.k. madaris (sing. madrasah) (233-234).

Inom hinduismen var det en speciell kast som utgjorde prästerskapet som fungerade som främsta utbildare, brahminerna. Dessa samlade ett antal lärjungar som fick börja en lång lärotid för att sedan själva bli präster, brahminer (173).

Buddhismen utvecklade ett system av kloster där celibat och fattigdom var ideal (182). Religiösa centra som Traxila, Banars och Nalanda blev till universitetsliknande institutioner där högre lärdom förvärvades (183).

Aztekerna hade liknande institutioner och i Kina var konfucianismen den etablerade religionen med sin specifika egenart.

Gemensamt för alla dessa kulturer är de alla hade ett skriftspråk. Detta kan ha haft inflytande på undervisningen på flera sätt.

Den viktigaste aspekten torde vara uppkomsten av heliga texter som alla skriftlärde var tvungna att läsa. De utgjorde en oundgänglig del av kulturarvet och var obligatoriskt för alla elever som ville avancera på lärdomens bana. De var ofta grunden för religionen precis som i den västerländska kristendomen och ansågs vara dikterade av en gudomlig kraft, inom en monoteistisk religion av den ende guden eller skrivna av en av gud utvald person eller någon särskilt vis. Heliga texter förekom inom alla dessa kulturer. Veda-texter inom hinduismen, inom Buddhismen tycks det ha funnits många texter, de heligaste dock skrivna av Buddha själv, koranen inom islam, de fyra böckerna och De Fem Klassikerna inom konfucianismen. Aztekerna hade också ett skriftspråk med heliga böner, hymner, orationer.

Dessa blev obligatorisk läsning så fort eleven lärt sig läsa. De kan således nästan sägas tillhöra primärundervisningen. Eleverna började i alla dessa ungefär som hos oss lära sig läsa och skriva vid cirka sex års ålder. Efter några år kunde läsningen av texterna ta sin början.

Den gängse metoden i alla dessa kulturer tycks ha varit utantillinläring. Texterna skulle läras in utantill och många år spenderades på att uppnå detta. I Kina hade en elev vid 12 års ålder memoriserat texter bestående av mer än 400 000 tecken (sid 144). Det tycks ha ansetts vara ett förstadium till senare utbildning. Indoktrineringsmomentet tycks här väldigt starkt precis som i det forna västerländska systemet.

I dessa, mer avancerade samhällen, samhällen med utvecklade institutioner, blev utbildning något för en elit, något som särskiljde de lärda från andra delar av befolkningen. Utbildning var ett attribut för de allra högsta samhällsklasserna. De utbildade var positionerande nära den styrande klassen, koncentrerade till maktens centrum, i huvudstaden. De stora templen blev centra för denna klass.

Hos Aztekerna t.ex. fanns tre skolor, "Cuicacalli" var skolor för barn i åldrarna 12-15 år där viktiga sånger och danser studerades och där religiösa ceremonier lärdes in.

I "Telpochcalli" studerade de lägre folklagrens barn vissa ämnen. Adels barn var vid en annan skola kallad "calméac". Detta var vad man kan kalla högre utbildning under direkt kontroll av de religiösa myndigheterna.

I Kina var utbildningen främst avsedd att tillgodose staten med kunniga statstjänstemän. Korpusen bestod enbart av "de fyra böckerna" och "de fem klassikerna".

Hos aztekerna är det slående att de ämnen som studerades i den högre utbildningen till stor del är de som studeras i Europa. I calméac läste studenterna således religion, historia, konst, musik, juridik, astrologi, matematik, statskunskap och arkitektur. Även retorik var viktigt (105).

Hinduerna i sina universitet läste alla former av filosofi och hade en utvecklad kunskapsteori, logiken var utvecklad (170-171) och matematik var en viktig del i en av Veda-texterna (174). Undervisningen i de islamska lärosätena bestod av för oss i väst välkända ämnen: lingvistik, studier av heliga texter, och vetenskaper som alkemi, anatomi, astrologi, astronomi, botanik, geologi, historia, logik, matematik, medicin, meteorologi, musik, filologi, fysik, zoologi (235).

När det gäller Kina nämner författaren alla de upptäckter som kineserna gjort (151) men nämner inte hur det gått till, i vilken mån det rört sig om rön gjorda på utbildningsanstalter. Han nämner institutioner som Nationella Universitetet, militärakademin, det kejserliga universitetet och medicinskolan (sid 145). Det är troligt att sådana institutioner varit betydelsefulla i framväxten av vetenskaplig verksamhet och bidragit till att möjliggöra vetenskapliga upptäckter.

Utbildningen är inte bara klassbestämd utan också könsbestämd i alla kulturer. Oftast är det bara pojkar som går i skolan (aztekerna är ett undantag men även där sker efter den inledande obligatoriska cuicacallo en övergång för flickor till en utbildning i vad som allmänt skulle förstås i alla kulturer som kvinnliga sysslor, vävande, lagande av mat, etc.).

Pojkarna, förutom dem som skulle ingå i prästerskapet var också i de flesta kulturer tvungna att genomgå militär utbildning. Detta skedde ibland i speciella institutioner t.ex. i telpochcalli (104).

Detta gäller kulturerna med skriftspråk. Men även i kulturer där kulturen är muntligt överförd till den unga generationen återfinns många drag, speciellt när det gäller moraliska och andliga aspekter och när det gäller reproduktion och bevarande av samhällssystem etc. Rekommenderade dygder tycks ofta ha varit desamma; ärlighet, måttfullhet, respekt för överheten, godmodighet, värdighet, förmåga att uttrycka sig etc. Dessa återfinns i den västerländska kulturen. Skillnader och variationer finns men många kan återfinnas även hos oss i den svenska läroplanen t.ex.

Timothy Reagan anförde som ett gemensamt tema språkets roll i undervisning och uppfostran. Detta skulle vara särskilt viktigt i de icke-västerländska kulturerna menar han. Men språkets roll är fundamentalt också för att förstå det västerländska systemet.

En aspekt på detta är skrivandets roll i uppkomsten av ett skolsystem. Det tycks som om, i de kulturer med skriftspråk, att undervisningen i skriv- och läskonst inte bara är det första som barnen får lära sig, i de fortsatta studierna är kunskapen oftast helt baserad på olika typer av skrifter. I de religiöst präglade kulturerna rör det sig om religiösa texter, böner, hymner, heliga texter. Även litterära texter har tjänat som uppfostringsmedel. Ofta har utantillinläring av stora mängder text varit en självklar grund för fortsatta studier.

Uppfostran, undervisning och religion tycks alltså var intimt sammanflätade. Det är de religiösa texterna som lär ut moral, ger råd om hur man ska leva, talar om vilka dygder som är eftersträvsvärda. Det är religiöst utbildade som utgör lärarkåren och den sociala reproduktionen som det ofta talas om tycks ske inom den religiösa klassen eller kasten. Denna har en hög position i samhället, åtnjuter vissa privilegier. Lärdom är en värdefull social tillgång och har hög status.

De religiösa studierna kan leda till högre studier som ofta omfattar vidare studier av de heliga texterna, men nu med ett intellektuellt mer utmanande innehåll än bara utantillinläring. Det undervisas i konsten att göra utläggningar kring texterna, att argumentera, föra logiska resonemang. Att skriva själv underställs dock studiet av de stora klassiska verken.

De heliga texterna är också väldigt långlivade. En tradition föds som sedan vidmakthålls under lång tid, ibland i årtusenden. De heliga texterna överträffas aldrig. Övriga texter blir blott kommentarer, kompletteringar, tolkningar, tillämpningar.

I de högre studierna uppstår också ämnen som innefattar vetenskaper, konststudier, matematiska kunskaper. Att studera vidgas enligt ett likartat mönster i de komplexa samhällena och används i samhället till olika ändamål.

Att sammanföra olika kulturers undervisningssystem som Timothy Reagan gjort ger möjlighet att på ett bekvämt sätt ägna sig åt en jämförande studie. Boken ger kortfattade sammanfattningar av de olika kulturerna och deras uppfostran och undervisning. Den utelämnar många viktiga kulturer men trots dessa begränsningar är boken värdefull. Hans önskan att förståelse och värdesättande av andra kulturer kan skapas genom hans bok delar jag. Jag dela också tanken att vi också kan lära av dem när vi försöker ta reda på vad som är fel med våra skolor. Andra skolsystem har alltför ofta avfärdats som "primitiva" (sid 247). Han har säkert rätt i det. Åtminstone är det relativt okända system för uppfostran och undervisning även för forskare i pedagogik eller någon annan deldisciplin inom undervisningsvetenskaperna.

Skolsystemen uppvisar sådan likhet med varandra att man måste fundera över om skolans utformning beror på något allmänmänskligt. Med allmänmänskligt, menar jag något som uppstår i samhällen som en naturlig följd av givna betingelser. I fallet skolan och utbildning finns flera som samverkar och som kanske leder till att en utbildningstradition föds.

Dessa är likartade i alla samhällen och därför blir skolan sig lik över allt i världen. Timothy Reagan bok utgör ett sorts åskådningsmaterial som i alla sin knapphet i vissa stycken erbjuder möjlighet att isolera vissa av de gemensamma dragen.

Man kan säga att undervisning är en nödvändighet i varje kultur, något som ovillkorligen existerar när människor förenas i en gemensam tillvaro. En kultur, eller en civilisation (civilisation är ett ord som ofta förknippas med koloniala eller imperialistsiska ambitioner och bör kanske därför undvikas) skapar utan undantag praktiker för att förmedla kunskaper, traditioner. Man uppfostrar i moraliska frågor, undervisar i frågor som strävar efter att bevara kulturen och den religiösa tron.

Alla kulturer delar dessa sociala förhållanden: det finns en undervisningssituation, traditioner för uppfostran, samma relation mellan vuxen och barn/elev etc.

Timothy Reagan visar också med all önskvärd tydlighet att det uppstår en ny praktik i de samhällen där det finns skrivkonst. Den skrivna texten tar överhand i all sekundärundervisning. Även tidigt i åldrarna, efter den inledande alfabetiseringen, lärs stora textmassor in. Religionsundervisningen är också baserad på inläring av texter.

Det västerländska skolsystemet har vuxit fram just i en sådan miljö. Timothy Reagans bok visar att förekomsten av ett alfabet och siffror, skriv- och räknekonst skapar en skolgång där inledningen utgörs av att eleverna lär sig att behärska läsning, skrivkonst och räknekonst. Sedan följer i alla likartade kulturer en skolning som fokuserar på att lära ut texter. Matematik föds ur siffersystemet och utvecklas till astronomi, aritmetik, geometri etc. Textinläringen utvecklas i alla kulturer till religionsstudier, filosofi. Därefter vidgas kunskapsproduktionen och omfattar efter en viss tid andra ämnen som medicin, geografi, fysik, konst etc. och stannar därvid.

